

הרב יחזקאל פייגלין

מיקומן של לשכת החותמות ושל לשכת בית המוקד

לשכת החותמות ולשכת בית המוקד הן שתיים מבין ארבע הלשכות שהיו בבית המוקד, בצפון העזרה. ידוע שארבע הלשכות היו בארבע פינותיו של בית המוקד, אך בעניין מיקומן המדויק נחלקו הראשונים.

א. המשנה במסכת מידות

במשנה במסכת מידות (פ"א מ"ו) נאמר:

וארבע לשכות היו בבית המוקד, כקיטונות פתוחות לטרקלין... ומה היו משמשות? מערבית דרומית – היא היתה לשכת **טלאי קרבן**. דרומית מזרחית – היא היתה לשכת **עושי לחם הפנים**. מזרחית צפונית – בה גנזו בני חשמונאי את **אבני המזבח**, ששיקצום מלכי יון. צפונית מערבית – בה **יורדים לבית הטבילה**.

במשנה זו נמנו ארבע הלשכות שבבית המוקד בשמותן ובמיקומן המדויק, כך:

גניזת אבני המזבח	ירידה לבית הטבילה
לשכת עושי לחם הפנים	לשכת טלאי קרבן

ב. המשנה במסכת תמיד

לעומת זאת, במשנה במסכת תמיד (פ"ג מ"ג) נמצא רשימה מעט שונה של שמות הלשכות, וללא מיקום מדויק של שלוש מהן. וכך נאמר במשנה שם:

אמר להם: צאו והביאו טלה מלשכת הטלאים, והרי לשכת הטלאים היתה במקצוע צפונית מערבית. וארבע לשכות היו שם: אחת לשכת **הטלאים**, ואחת לשכת **החותמות**, ואחת לשכת **בית המוקד**, ואחת לשכת שהיו עושין בה **לחם הפנים**.

במשנה זו נמסר המיקום המדויק של לשכת הטלאים בלבד, ונשאלת השאלה כיצד יש למקם, לפי משנה זו, את שאר שלוש הלשכות.

ג. הסוגיה במסכת יומא

מובן שיש לפחות סתירה אחת בולטת בין המשניות – באשר למיקומה של לשכת הטלאים. בסתירה זו דנה הגמרא במסכת יומא (טו ע"ב – יז ע"ב):

תנן התם, אמר להם הממונה: צאו והביאו טלה מלשכת בית הטלאים... ורמינהו: ארבע לשכות היו לבית המוקד...

אמר רב הונא: מאן תנא מדות – רבי אליעזר בן יעקב היא... רב אדא בריה דרב יצחק אמר: האי לשכה אקצויי מקציא, ודאתי מצפון – מתחזיא ליה בדרום, ודאתי מדרום – מתחזיא ליה בצפון. ומסתברא דבמערבית דרומית הואי. ממאי – מדרמינן לחם הפנים אלחם הפנים ומשנינן: אמר רב הונא בריה דרב יהושע: מר קא חשיב דרך ימין, ומר קא חשיב דרך שמאל.

אי אמרת בשלמא במערבית דרומית הואי – היינו דמתרין לחם הפנים אלחם הפנים. אלא אי אמרת צפונית מערבית הואי, סוף סוף מאי תירוצא דלחם הפנים? אלא לאו שמע מינה: במערבית דרומית הואי, שמע מינה.

בגמרא מובאים שני תירוצים: לדעת רב הונא מדובר במחלוקת תנאים, אך לדעת רב אדא בריה דרב יצחק אפשר להתאים בין המשניות אם נניח שהן נאמרו משתי פרספקטיבות שונות: "האי לשכה אקצויי מקציא, ודאתי מצפון – מתחזיא ליה בדרום, ודאתי מדרום – מתחזיא ליה בצפון", ומסביר רש"י שם: "בשתי המקצועות נראית, שארוכה היא, ועומדת במערב, ומארכת לצד הצפון ודרום, עד קרוב למקצועות שמכאן ומכאן".

בהמשך קובעת הגמרא שמוכרחים לומר שלשכת הטלאים הייתה בעצם בפינה הדרומית מערבית, ועם זאת, היא הייתה נראית לעומד מדרום כאילו היא גם בפינה הצפונית מערבית. הנימוק של הגמרא הוא שרק לפי הנחה זו תהיה התאמה גם באשר למיקומה של לשכת עושי לחם הפנים (במידות נמסר שהיא דרומית מזרחית, ובתמיד היא הרביעית ברשימה). וזאת, אם נניח שהתנא של מידות "חשיב דרך ימין", ואילו התנא של תמיד "חשיב דרך שמאל" – היינו, הרשימות בשתי המשניות הן רצופות, אך נמנו מכיוונים שונים.

בכך פותרת הגמרא את בעיית ההתאמה במיקומן של לשכת הטלאים ולשכת עושי לחם הפנים. אך מה בדבר שתי הלשכות האחרות – לכאורה בכל משנה נשנו שתי לשכות אחרות לגמרי: במידות – גניזת אבני מזבח וירידה לבית הטבילה, ובתמיד – לשכת החותמות ולשכת בית המוקד?

מוכח מהסוגיה עצמה שהגמרא לא ראתה בעניין זה כל קושי, ואכן התוספות (בדף טז ע"א ד"ה "דרומית") מבארים שאין שום מניעה שלאותה לשכה יהיו שני שמות, וכל שם מלמד על שימוש אחר שנעשה בה.

מיקומן של לשכת החותמות ושל לשכת בית המוקד

לפי זה, נוכל להציב את מיקומן של הלשכות המובאות במשנה בתמיד כך: לשכת הטלאים בפינה הדרומית מערבית, לשכת החותמות – צפונית מערבית, לשכת בית המוקד – צפונית מזרחית, ולשכת עושי לחם הפנים – דרומית מזרחית.

לשכת החותמות וירידה לבית הטבילה	לשכת בית המוקד וגניזת אבני המזבח
לשכת הטלאים	לשכת עושי לחם הפנים

יש להעיר שבמאמר בתחומין ו עסק הרב שלמה מן ההר זצ"ל במיקומן של לשכות רבות, ושם כתב בפשיטות שלשכת החותמות נמצאת בצפון מערב, ולשכת בית המוקד נמצאת בצפון מזרח, בדיוק כפי שעולה מן הסוגיה כנ"ל. אך הרב לא הזכיר את שיטת הרמב"ם וסיעתו, כדלהלן, ונראה שבפשוטות כתב את מסקנת הסוגיה ביומא כגרסת הספרים שלפנינו.

ד. שיטת הרמב"ם ו'המפרש' במסכת תמיד

דברים שונים כתב הרמב"ם בפירושו למסכת מידות, באשר לזיהוי מיקומן של שתי הלשכות הצפוניות (לפי תרגום הגר"י קאפח):

ופשוט הוא כי הלשכה אשר קראה בתמיד לשכת החותמות, היא אשר בה גנזו בני חשמונאי אבני המזבח, והלשכה שהיתה מדורת האש שבה מתחמם כל מי שטבל, כמו שנתבאר בתחלת תמיד, היא אשר קראה בשלישי תמיד לשכת בית המוקד, והיא אשר אמר עליה כאן שבה יורדין לבית הטבילה, דע זאת.

למעשה, גם 'המפרש' בתמיד (פ"ג מ"ג) מפרש כרמב"ם:

מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי את אבני מזבח ששקצום מלכי יון, שהיא לשכת בית החותמות דתנן הכא, ובה גנזו. ולשכת בית המוקד הוא הנקרא בית המוקד קטן, היא לשכה שיורדין בה לבית הטבילה, כדתנן במדות, והכהן הטובל שם מיד כשעולה מבית הטבילה היה מתחמם באותה לשכה ומסתפג.

בדרכם הולכים גם ר"ע מברטנורא, בעל תוספות יום טוב ובעל תפארת ישראל בפירושיהם על מידות, וכך מובא גם בפירוש ר"פ קהתי על תמיד (פ"ג מ"ג), ובאירוי מכון המקדש.

הרב יחזקאל פייגלין

לשכת בית המוקד וירידה לבית הטבילה	לשכת החותמות וגניזת אבני המזבח
לשכת הטלאים	לשכת עושי לחם הפנים

לשיטת הרמב"ם לשכת החותמות היא צפונית מזרחית, ולשכת בית המוקד היא צפונית מערבית, כך:

ה. הקושי בשיטת הרמב"ם

לכאורה נראה שהרמב"ם שינה בפירושו ממה שעולה מן הסוגיה ביומא, ויש להבין מדוע. בפירושו על מידות שם מזכיר הרמב"ם במפורש את הסוגיה הנ"ל:

ותירצו את זה בתלמוד, ואמרו: דקאי בצפון מחזיא בדרום, דקאי בדרום מחזיא בצפון, ומסתברא דמערבית דרומית הוא קימא... וכיון שהדבר כן, הרי תהיה לשכת עושי לחם הפנים, שהיא הרביעית מלשכת הטלאים, כפי שמנו בתמיד, כמו שזכר שם, דרומית מזרחית בבית המוקד, כמו שהזכיר כאן.

שני דברים אנו למדים מכאן: פירושו חייב להתאים לחישוב הסופי של הסוגיה, וכן מוכח שהרמב"ם מסכים להנחה שרשימת הלשכות במשנה בתמיד היא רצופה. מדוע אפוא החליף הרמב"ם בין שתי הלשכות הצפוניות? (לשם השוואה, ראו דברי המאירי בפירושו לסוגיה ביומא טו ע"ב: "ואם כן מה ששנינו במסכת תמיד והלא לשכת הטלאים היתה במקצוע צפונית מערבית... וכן שהיתה שם לשכת החותמות ולשכת בית המוקד – אין הלכה כן". ונראה שכוונתו שאין הלכה כמו הסדר שמוסרת המשנה במסכת תמיד, וכן פירש המהדיר שם בהוצאת 'קדם').

ו. תירוץ התוספות יום טוב

התוספות יום טוב דן בשאלה זו בפירושו על המשנה במידות, ותירוצו הוא שיש להגיה את המשנה בתמיד, שכן אם נשנה את הסדר ונחליף בין לשכת החותמות ובין לשכת המוקד, דברי הרמב"ם יתיישבו עם הסוגיה ביומא. אך לא מלאו לבו לשלוח יד בגרסת המשנה בתמיד, שכן מוכח שהתוספות גרסו כמו הספרים שלפנינו (אולי כוונתו לתוספות שהבאנו למעלה).

דברים דומים מובאים ב"ביאורי הגר"א" על מסכת תמיד, שם נאמר שלשיטת המפרש "צ"ל בית המוקד קודם לחותמות".

מיקומן של לשכת החותמות ושל לשכת בית המוקד

ז. איתור גרסה כגירסת הרמב"ם

הבעיה בתירוץ זה היא שגרסת הרמב"ם לא מתועדת בדפוסים המשניות והגמרות שלפנינו, ולא בדברי ראשונים אחרים. אדרבה, נראה שרש"י ותוספות ביומא לא גרסו כך. גרסה כזו גם לא נמצאת בכתבי יד מיוחסים של המשנה (באתר "אוצר כתבי יד תלמודיים" של הספרייה הלאומית ובתקליטור "עדי נוסח" של אוניברסיטת בר-אילן לא נמצאה גרסה כזו).

כתב יד יחיד המביא גרסה המתאימה לשיטת הרמב"ם הוא כ"י אוקספורד opp. 726 של מסכת תמיד, ובו נשנית לשכת בית המוקד לפני לשכת החותמות. לפי גרסה זו מיושבת שיטת הרמב"ם וההולכים בשיטתו.

ח. ביאור שיטת הרמב"ם מסברה

לדעת הרמב"ם יש התאמה בין לשכת בית המוקד (שהיא אחת מארבע הלשכות, ולמרות זאת נקראה בשם דומה לבית המוקד כולו) ובין הירידה לבית הטבילה – שתיהן בפינה הצפונית מערבית.

עניין זה מתבאר לפי המשנה בתמיד (פ"א מ"א): "בית המוקד כיפה ובית גדול היה... אירע קרי לאחד מהן, יוצא והולך לו במסיבה ההולכת תחת הבירה, והנרות דולקין מכאן ומכאן, עד שהוא מגיע לבית הטבילה, ומדורה היתה שם".

המשנה מציינת **לאחר** איזכור בית המוקד בית טבילה ומדורה. ומאחר שפירושו של "מוקד" הוא מדורה, ובנוסף אנו מכירים ממסכת מידות ירידה לבית הטבילה בתוך בית המוקד עצמו – הרמב"ם קושר את הדברים, וכדבריו בתמיד (פ"ג מ"ג): "כבר קדם לך בתחלת מסכתא זו אמרם בית גדול היה, ובו היו ארבע לשכות אלו, אשר אחת מהן היה בה אש בוערת, והיא אשר קראה מדורה בתחלת המסכתא, ומשום כך נקרא הבית בכללותו בית המוקד".

לרמב"ם ברור שהירידה לבית הטבילה נעשית מלשכת בית המוקד, כפי שהוא מציין בפירושו למידות:

והלשכה שהיתה מדורת האש שבה מתחמם כל מי שטבל, כמו שנתבאר בתחלת תמיד, היא אשר קראה בשלישי תמיד לשכת בית המוקד, והיא אשר אמר עליה כאן שבה יורדין לבית הטבילה, דע זאת.

לסיכום, לדעת הרמב"ם בית המוקד נקרא על שם המדורה שהייתה מיועדת לחמם את הכהנים לאחר טבילתם, ומקומה היה בפינה הצפונית מערבית של בית

המוקד מתחת לפני השטח, ואילו במפלס הרגיל של בית המוקד הייתה הירידה לבית הטבילה.

עוד יש להעיר מסברה על שיטת הרמב"ם, שקל יותר להבין שבצד לשכת החותמות, שהייתה לעתים מלאה מפני קבלת קהל, גנזו את אבני המזבח (ושמא יש לומר שגנזו אותן מתחת לפני הקרקע) – אך קשה יותר להניח שהלשכה ששימשה לקבלת קהל לצורך קבלת חותמות שימשה באותה עת גם למעבר כוהנים לבית הטבילה, כשיטת התוספות. מדובר היה בגרם מדרגות שנפער ברצפת הלשכה, לבד ממקום המעבר לכוהנים עצמם. לכן, לכאורה מובנת בזה שיטת הרמב"ם יותר מאשר שיטת רש"י ותוספות.

י. יישוב שיטת רש"י ותוספות

לפי דברינו למעלה, יש להקשות על שיטת תוספות – מה ההיגיון בכך שהירידה לבית הטבילה (שבו הייתה מדורה כאמור) נמצאת בצפון מערב, ואילו לשכת בית המוקד (הקטנה) נמצאת בצפון מזרח?

אלא שרש"י (וכן גם הרא"ש בביאורו למסכת תמיד) לא פירשו את השם "בית המוקד" כפי שפירש אותו הרמב"ם. רש"י ביומא טו ע"ב כותב כך:

בית המוקד, שהיה טרקלין גדול והיו מסיקין בו מדורות גדולות להתחמם שם הכהנים, שהולכים יחפים על רצפת עזרה שהיא של שיש.

כלומר, "בית המוקד" נקרא ע"ש מדורות ששימשו לחמם את הכוהנים מפני יחפותם, מלבד המדורה המפורשת במשנה הראשונה בתמיד. ודאי שרש"י לא יתעלם ממדורה זו, שעליה נאמר במפורש ששימשה לחמם את הכוהנים לאחר טבילתם, אך הוא יאמר שמדורה זו כלל לא היתה בבית המוקד (במפלס התת קרקעי התרחקו מעבר לבית המוקד, ואזי לא ניתן לומר שהמדורה נמצאת בבית המוקד). לחלופין, יסביר רש"י שאכן מדורה זו הייתה בבית המוקד, במפלס התחתון בפינה הצפון מערבית, כרמב"ם. חוץ ממדורה זו היו מדורות במפלס העליון – המפלס של העזרה – שנועדו לחמם את הכוהנים תוך כדי עבודתם, ועל שמן נקרא המקום "בית המוקד".

סיכום

המעין במפרשי המשנה במסכת תמיד ובמסכת מידות ימצא דעה כמעט-מוסכמת באשר למיקומן של לשכת החותמות ושל לשכת בית המוקד (רמב"ם, 'המפרש' על תמיד, רע"ב, תוס' יו"ט, תפארת ישראל, קהתי), אך למעשה מדובר במחלוקת

מיקומן של לשכת החותמות ושל לשכת בית המוקד

ראשונים. הן לפי רש"י ותוספות, והן לפי רוב הגירסאות הידועות לנו, מיקום הלשכות הינו הפוך מזה שמביאים הרמב"ם וסיעתו.